MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA DIQQATNING RIVOJLANISHI

Tursunova Muxlisa Ikrom qizi
Axborot texnologiyalari va menejment universiteti talabasi
Maqsadova Mehriniso Sayxonovna
Axborot texnologiyalari va menejment universiteti dotsenti

Annotatsiya

Bugungi kunda maktabgacha ta’lim tizimini takomillashtirish va bolalarning intellektual salohiyatini rivojlantirish masalalari dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, maktabgacha yosh davrida psixik jarayonlarning shakllanishi va rivojlanishini o‘rganish pedagogika hamda psixologiya fanlarining muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Mazkur maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda diqqatning rivojlanish xususiyatlari, uning shakllanish bosqichlari va bilish faoliyatidagi o‘rni tahlil qilingan. Diqqat bolaning atrof-muhitni idrok etishi, ma’lumotlarni qabul qilishi hamda faoliyatni maqsadga muvofiq tashkil etishida muhim ahamiyatga ega. Tadqiqot davomida ixtiyorsiz va ixtiyoriy diqqatning rivojlanish qonuniyatlari, o‘yin faoliyati, ta’limiy mashg‘ulotlar hamda tarbiyaviy ta’sirlarning diqqatni rivojlantirishdagi ahamiyati yoritib berilgan. Shuningdek, maktabgacha yoshdagi bolalarda diqqatning barqarorligi, ko‘lami va taqsimlanish darajasini oshirishga xizmat qiluvchi pedagogik yondashuvlar ko‘rib chiqilgan. Tadqiqot natijalari bolalarni maktab ta’limiga samarali tayyorlash va ularning bilish faoliyatini rivojlantirishda muhim nazariy hamda amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so‘zlar: *maktabgacha yosh, diqqat, diqqatning rivojlanishi, ixtiyorsiz diqqat, ixtiyoriy diqqat, bilish jarayonlari, psixik rivojlanish, o‘yin faoliyati, ta’lim-tarbiya, idrok, xotira, tafakkur, pedagogik yondashuv, maktabga tayyorgarlik, bolalar psixologiyasi, kognitiv rivojlanish.*

Kirish

Yangi O‘zbekiston sharoitida ta’lim tizimini modernizatsiya qilish, yosh avlodni har tomonlama barkamol etib tarbiyalash va ularning intellektual salohiyatini rivojlantirish ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, maktabgacha ta’lim bosqichi bolaning keyingi rivojlanishi va ta’lim olish jarayoniga mustahkam zamin yaratishi bilan alohida ahamiyat kasb etadi. Shu sababli maktabgacha yoshdagi bolalarning psixik rivojlanish qonuniyatlarini o‘rganish hamda ularda bilish jarayonlarini samarali shakllantirish bugungi kunda dolzarb ilmiy-amaliy masalalardan biri sanaladi.

Maktabgacha yosh davrida bolaning atrof-muhit haqidagi tasavvurlari kengayib, uning bilishga bo‘lgan ehtiyoji ortib boradi. Bu jarayonda diqqat psixik faoliyatning muhim tarkibiy qismi sifatida namoyon bo‘ladi. Diqqat bolaning ma’lum bir obyekt yoki faoliyatga ongli ravishda yo‘nalishi va unda ma’lum vaqt davomida jamlana olish qobiliyatini ifodalaydi. Diqqatning rivojlanganlik darajasi bolaning idrok etishi, xotirada saqlashi, fikrlashi va yangi

bilimlarni o‘zlashtirish samaradorligiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Maktabgacha yoshdagi bolalarda dastlab ixtiyorsiz diqqat ustunlik qiladi. Bola yorqin ranglar, qiziqarli predmetlar, harakatlar va emotsional ta’sirga ega bo‘lgan voqea-hodisalarga tez e’tibor qaratadi. Yosh ortib borishi bilan esa ixtiyoriy diqqat shakllanib, bola o‘z faoliyatini ma’lum maqsad asosida boshqarishga o‘rganadi. Bu jarayonda o‘yin faoliyati, ta’limiy mashg‘ulotlar, muloqot va tarbiyaviy ta’sirlar muhim o‘rin egallaydi.

Psixologik tadqiqotlar natijalari shuni ko‘rsatadiki, diqqatning barqarorligi va hajmi bolaning maktab ta’limiga tayyorlik darajasini belgilovchi asosiy omillardan biridir. Diqqati yaxshi rivojlangan bola topshiriqlarni aniq bajaradi, o‘quv materiallarini tezroq o‘zlashtiradi va mustaqil faoliyat olib borishga moyil bo‘ladi. Shu bois maktabgacha ta’lim tashkilotlarida bolalar diqqatini rivojlantirishga qaratilgan pedagogik texnologiyalar va innovatsion metodlardan foydalanish alohida ahamiyat kasb etadi.

Mazkur maqolaning maqsadi maktabgacha yoshdagi bolalarda diqqatning rivojlanish xususiyatlarini tahlil qilish, uning shakllanishiga ta’sir etuvchi omillarni aniqlash hamda diqqatni rivojlantirishning samarali pedagogik usullarini yoritib berishdan iborat. Tadqiqot natijalari bolalarning bilish faoliyatini faollashtirish, ularni maktab ta’limiga puxta tayyorlash va psixik rivojlanishini qo‘llab-quvvatlashga xizmat qiladi. Maktabgacha yosh davri bolalar psixikasining faol rivojlanish bosqichi hisoblanadi. Ushbu davrda diqqat bilish jarayonlarining muhim tarkibiy qismi sifatida shakllanadi va takomillashadi. Diqqat insonning ma’lum bir faoliyat yoki obyektga ongli ravishda yo‘nalishi hamda unda jamlanish qobiliyatidir. Bolaning atrof-muhitni o‘rganishi, yangi bilimlarni egallashi va faoliyatni muvaffaqiyatli bajarishi ko‘p jihatdan diqqatning rivojlanganlik darajasiga bog‘liq bo‘ladi. Maktabgacha yoshdagi bolalarda dastlab ixtiyorsiz diqqat ustunlik qiladi. Bu yoshdagi bolalar yorqin ranglar, qiziqarli o‘yinchoqlar, musiqalar va harakatlanuvchi predmetlarga tez e’tibor qaratadilar. Masalan, tarbiyachi rang-barang rasmlar yoki yangi o‘yinchoq ko‘rsatganida bolalar darhol unga qiziqish bildiradilar. Bunday holatda diqqat tashqi ta’sirlar yordamida yuzaga keladi va uzoq davom etmaydi.

Yosh ortib borishi bilan bolalarda ixtiyoriy diqqat rivojlana boshlaydi. Katta maktabgacha yoshdagi bolalar ma’lum topshiriqni bajarish jarayonida o‘z diqqatlarini boshqarishga harakat qiladilar. Masalan, rasm chizish, konstruktor yig‘ish yoki she’r yodlash vaqtida bola ma’lum muddat davomida bir faoliyatga e’tiborini qaratib turishi mumkin. Bu esa maktab ta’limiga tayyorlanishning muhim ko‘rsatkichlaridan biri hisoblanadi.

Diqqatning rivojlanishida o‘yin faoliyati alohida o‘rin tutadi. Syujetli-rolli o‘yinlar, didaktik o‘yinlar va harakatli o‘yinlar bolalarning e’tiborini jamlash, tez fikrlash va topshiriqlarni bajarish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Masalan, “Nimani ko‘rding?”, “Ortiqchasini top”, “Ranglarni ajrat” kabi o‘yinlar diqqatning barqarorligini oshirishga yordam beradi.

Shuningdek, musiqiy mashg‘ulotlar, ertak tinglash, she’r yodlash va rasm chizish kabi faoliyatlar ham diqqat rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Tarbiyachi tomonidan tashkil

etilgan qiziqarli mashg‘ulotlar bolalarda o‘quv motivatsiyasini kuchaytiradi va ularning diqqatini uzoqroq muddat davomida saqlab turishga xizmat qiladi.

1-jadval: Maktabgacha yoshdagi bolalarda diqqatni rivojlantirish usullari va ularning ahamiyati

Faoliyat turi	Qo‘llaniladigan usul	Misol	Kutilayotgan natija
Didaktik o‘yinlar	Diqqatni jamlash mashqlari	“Nimani ko‘rding?” o‘yini	Kuzatuvchanlik va e’tibor kuchayadi
Rasm chizish	Predmetlarni aniq tasvirlash	Uy, daraxt yoki hayvon rasmini chizish	Diqqat barqarorligi rivojlanadi
Ertak tinglash	Savol-javob metodi	Ertak mazmunini qayta aytib berish	Eshitish diqqati rivojlanadi
Musiqiy mashg‘ulotlar	Ritmik harakatlar	Musiqa ohangiga mos harakat qilish	Eshitish va harakat diqqati rivojlanadi
Konstruktor o‘yinlari	Modellar yaratish	Lego yoki kubiklardan shakl yasash	Diqqatning aniqligi va mustahkamligi oshadi
Harakatli o‘yinlar	Tezkor topshiriqlar	“Kim chaqqon?” o‘yini	Diqqatning tez almashishi rivojlanadi
She’r yodlash	Takrorlash metodi	Qisqa she’rlarni yod olish	Ixtiyoriy diqqat shakllanadi

Diqqatning rivojlanishiga oilaviy muhit ham katta ta’sir ko‘rsatadi. Ota-onalarning bolalar bilan birgalikda kitob o‘qishi, suhbatlashishi, mantiqiy o‘yinlar o‘ynashi va ijodiy mashg‘ulotlar tashkil etishi bolaning diqqatini rivojlantirishga yordam beradi. Aksincha, telefon, planshet va televizordan me’yoridan ortiq foydalanish bolalarda diqqatning tarqoqlashishiga sabab bo‘lishi mumkin. Psixologlarning ta’kidlashicha, maktabgacha yoshdagi bolalarda diqqatni rivojlantirish uchun mashg‘ulotlar yosh xususiyatlariga mos, qiziqarli va rang-barang bo‘lishi zarur. Faoliyat turlarining tez-tez almashib turishi bolalarning charchab qolishining oldini oladi va ularning o‘quv faoliyatiga bo‘lgan qiziqishini saqlab qoladi. Shunday qilib, maktabgacha yoshdagi bolalarda diqqatning rivojlanishi ularning aqliy taraqqiyoti, bilish jarayonlari va maktab ta’limiga tayyorgarligining muhim omili hisoblanadi. Diqqatni rivojlantirishga qaratilgan maqsadli pedagogik faoliyat bolalarning kelajakdagi o‘quv muvaffaqiyatlari uchun mustahkam zamin yaratadi. Maktabgacha yosh davri bolalarda diqqatning shakllanishi va rivojlanishi uchun eng muhim bosqichlardan biri hisoblanadi. Ushbu davrda diqqat bolaning bilish faoliyatining asosiy tarkibiy qismi sifatida namoyon bo‘lib, uning atrof-muhitni anglash, yangi bilimlarni o‘zlashtirish va turli faoliyat turlarida muvaffaqiyatli ishtirok etishiga xizmat qiladi. Dastlab ixtiyorsiz diqqat ustunlik qilsa-da, yoshning ortib borishi va maqsadli pedagogik ta’sir

natijasida ixtiyoriy diqqat shakllanib, takomillashib boradi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, o‘yin faoliyati, ta’limiy mashg‘ulotlar, musiqiy tarbiya, ijodiy ishlar va muloqot jarayonlari bolalar diqqatini rivojlantirishda muhim omil hisoblanadi. Ayniqsa, didaktik o‘yinlar, mantiqiy topshiriqlar va kuzatuv mashqlari diqqatning barqarorligi, hajmi va taqsimlanish qobiliyatini oshirishga yordam beradi. Shu bilan birga, oiladagi sog‘lom muhit va ota-onalarning e’tibori ham bolaning psixik rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha yoshdagi bolalarda diqqatning rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash ularning intellektual salohiyatini oshirish, bilish jarayonlarini faollashtirish va maktab ta’limiga muvaffaqiyatli tayyorlashning muhim shartlaridan biridir. Shu sababli tarbiyachilar va ota-onalar bolalarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olgan holda diqqatni rivojlantirishga qaratilgan samarali pedagogik usullardan keng foydalanishlari zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

Vygotskiy L.S. **Bolalar psixologiyasi va rivojlanish nazariyasi**. – Moskva: Pedagogika, 1999.

Elkonin D.B. **Bolalar psixologiyasi**. – Moskva: Akademiya, 2001.

G‘oziev E.G‘. **Yosh davrlari psixologiyasi**. – Toshkent: O‘qituvchi, 2010.

Davletshin M.G. **Psixologiya asoslari**. – Toshkent: O‘qituvchi, 2002.

Nishonova Z.T., Alimuhamedov S. **Bolalar psixologiyasi va uni o‘qitish metodikasi**. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2018.

O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi. **Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo‘yiladigan davlat talablari**. – Toshkent, 2018.

Hasanboyev I.J., To‘raqulov X.A., Haydarov M. **Pedagogika nazariyasi va tarixi**. – Toshkent: Fan va texnologiyalar, 2021.